

Hrvatski emigrantski časopis Nova Hrvatska o smrti Josipa Broza Tita

Milek, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:177830>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Marija Milek

**Hrvatski emigrantski časopis *Nova Hrvatska* o
smrti Josipa Broza Tita**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Marija Milek

**Hrvatski emigrantski časopis *Nova Hrvatska* o
smrti Josipa Broza Tita**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Wolly Krašić

Zagreb, 2023.

Sažetak

Predmet istraživanja rada su članci hrvatskog emigrantskog časopisa *Nova Hrvatska* koji je izlazio u Londonu o jednom od ključnih trenutka u povijesti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) – smrti *velikog vođe* Josipa Broza Tita. Na početku rada analizirane su opće karakteristike časopisa *Nova Hrvatska*. Rad je baziran na analizi članaka koji govore o razdoblju prije smrti Josipa Broza, a potom i o smrti te reakcijama hrvatske političke emigracije na događaje u domovini. Za širu predodžbu, rad također analizira i članke iz stranih medija koji se bave navedenom tematikom, a koji su priloženi u časopisu *Nova Hrvatska*. Posljednji dijelovi rada prikazuju zbivanja nakon Titove smrti koji su utjecali na daljnju atmosferu u državi i u konačnici doveli do raspada Jugoslavije. Uz to, kako je hrvatska politička emigracija vidjela daljnji razvitak Hrvatske i što bi se trebalo poduzeti kako bi se ostvario dugo očekivani san – jedinstvena i neovisna država Hrvatska. Cilj ovoga rada jest kroz prikaz reakcije časopisa *Nova Hrvatska* na vijest o smrti Josipa Broza Tita analizirati događaje i procese koji su uslijedili nakon jedne od ključnih prekretnica u povijesti komunističke Jugoslavije.

Ključne riječi:

Nova Hrvatska, Josip Broz Tito, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, hrvatska politička emigracija, politička suđenja, gospodarska kriza

Sadržaj	
Uvod.....	1
<i>Nova Hrvatska</i>	3
Članci <i>Nove Hrvatske</i> o smrti Josipa Broza Tita	7
1. U iščekivanju smrti.....	7
2. „Umro je drug Tito.“	13
3. Strano novinstvo o Josipu Brozu Titu i Jugoslaviji.....	15
<i>Nova Hrvatska</i> o događajima i procesima nakon Titove smrti	18
1. Stanje vrha Saveza Komunističke Jugoslavije (SKJ).....	18
2. Sudski procesi	18
3. Gospodarska kriza	21
4. Stanje na Kosovu.....	23
Perspektive za stvaranje samostalne hrvatske države nakon smrti Josipa Broza Tita ...	24
Zaključak	27
Izvori i literatura	29

Uvod

Josip Broz Tito, dugogodišnji predsjednik i vođa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), predstavljao je ključnu figuru koja je oblikovala političku i društvenu scenu u zemlji. Njegova smrt, osim što je ostavila prazninu u jugoslavenskom političkom životu, potaknula je različite reakcije i interpretacije širom svijeta. Dok su jedni oplakivali smrt *velikog vođe*, drugi su, u činjenici da tiranina više nema, vidjeli priliku za promjenom. Tito je iza sebe ostavio izrazito snažan kult ličnosti koji nije iščeznuo ni nakon njegove smrti. To je bio jedan od ključnih segmenata njegove vladavine. No, nekima ni tako snažan utjecaj nije pomrsio dotadašnje osjećaje o pitanjima nacionalnosti i želje za slobodom.

Takav je primjer upravo hrvatska politička emigracija. Radilo se o ljudima koji u svojoj domovini nisu našli svoje mjesto pod suncem, no usprkos tome, odlučili su i dalje raditi na onome zbog čega su prognani iz zemlje, a to je samostalnost Hrvatske. Ovaj završni rad temeljen je na analizi članaka hrvatskog emigrantskog časopisa *Nova Hrvatska* u kojima je uredništvo reagiralo i interpretiralo smrt Josipa Broza Tita. Časopis *Nova Hrvatska* bio je od izrazite važnosti među hrvatskom dijasporom, a njegov pristup i tumačenje Titove smrti pruža nam uvid u šire političke i društvene struje koje su oblikovale hrvatsku zajednicu unutar i van domovine u to vrijeme. Rad se sastoji od nekoliko ključnih dijelova. Prvi dio posvećen je upravo časopisu *Nova Hrvatska*. Kako bismo shvatili njegove ciljeve, uredničke politike te uloge u hrvatskoj emigrantskoj zajednici, taj dio od izrazite je važnosti kako bismo razumjeli tumačenje okolnosti uoči i nakon Titove smrti. U drugom dijelu analizirani su posebni članci, objavljeni u časopisu u godinama 1980. i 1981. Taj dio podijeljen je u tri segmenta, a to su: iščekivanje smrti, reakcija na vijest o Titovoj smrti i kako je na tu temu izvještavalo strano novinstvo. Od izrazite je važnosti naglasiti kako se radi o razdoblju intenzivne kontrole nad medijima i velikog opreza koje su vijesti „prikkladne“ za širu javnost, a koje ne. Jugoslavenske vlasti bile su vrlo oprezne pri tome kako se ne bi ugrozio ugled države i Titov kult ličnosti. Nadalje, prelazimo na temu događaja i procesa koji su obilježili razdoblje nakon Titove smrti uključujući stanje vrha SKJ, sudske procese kojima su jugoslavenske vlasti odlučile stati na kraj špekulacijama o bilo kakvom popuštanju, zatim veliku gospodarsku krizu koja je poljuljala i državno vodstvo pokazujući kako stvari u Jugoslaviji ne funkcioniraju kako se očekivalo, a kamo li kako je vladajuća partija to prikazivala u javnosti. Zadnja tema kojom ćemo se baviti u ovome poglavlju jest stanje na Kosovu, autonomnoj pokrajini s albanskom većinom koja je bila jedna od najsiromašnijih regija Jugoslavije i koja je bila ključan pokazatelj nestabilnosti

jugoslavenske države tijekom 1980-ih godina. Taj slučaj pokazao je kako nacionalne i etničke napetosti nisu bile prisutne samo među Hrvatskom i Srbijom, što je činilo glavnu temu u zemlji, ali i u inozemstvu. U zadnjem velikom poglavlju ovoga rada, predstaviti ćemo kako je časopis vidio budućnost Hrvatske nakon Titove smrti i kako je uredništvo interpretiralo, potom i savjetovalo ostvarenje dugogodišnjeg sna o samostalnosti hrvatske države. Svrha ovoga rada jest pružiti dublji uvid u način na koji je hrvatska politička emigrantska zajednica percipirala i doživjela smrt Josipa Broza Tita na primjeru jednog od najčitanijih i najkvalitetnijih hrvatskih emigrantskih časopisa – *Nove Hrvatske*.

Nova Hrvatska

Hrvatski emigrantski časopis *Nova Hrvatska* izlazio je u Londonu od 1959. do 1990. godine. Prvotno je izlazio kao mjesečnik, a od 1974. godine kao dvotjednik. List je pokrenuo Jakša Kušan sa skupinom mladih izbjeglica. Jakša Kušan (1931.-2019.) bio je pravnik, publicist i novinar koji je domovinu napustio u svibnju 1955. godine kada je imao samo 24 godine. Još za vrijeme svojih studentskih dana Kušan je zapeo za oko političkoj policiji jugoslavenskog komunističkog režima, nazvanoj Uprava državne bezbednosti (UDB) zbog svojih kritičkih stavova na račun vlasti u tekstu pisanom za bilten Zagrebačkog sveučilišta.¹ Također, osnovao je ilegalnu antijugoslavensku i antikomunističku organizaciju koja je nosila naziv Hrvatski pokret otpora (HPO) u kojoj je bujala ideja o pokretanju vlastitog biltena, no kako takvu ideju nije bilo moguće ostvariti u domovini, odlučili su da netko od članova napusti domovinu i ostvari tu ideju u emigraciji.² Kako mu je zatvor bio neminovan, „izbor nije bio težak“, napisao je Kušan u svojoj političkoj autobiografiji. Uz pomoć Pavla Jesiha³ i njegove požrtvovnosti te veza s prvacima Hrvatske seljačke stranke (HSS) Kušan je uspješno emigrirao u London. Godinu dana nakon Kušanova odlaska iz domovine, započeta su uhićenja članova HPO-a kada je uhićen i njegov brat Petar.⁴ Osuđeni su na teške kazne zatvora, a vijesti o uhićenjima i policijskoj brutalnosti nad članovima HPO-a utjecale su na daljnje djelovanje Jakše Kušana.⁵ Dobitak stipendije na London School of Economics and Political Science Kušanu je otvorio put novim spoznajama iz područja povijesti i politike, ali i nova poznanstva s mnogim političkim

¹ KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku.*, 9.

² *Isto*, 10. Vidi više u: KRAŠIĆ, *Hrvatski pokret otpora: hrvatske državotvorne organizacije i skupine 1945. – 1966.*

³ Pavao Jesih bio je svećenik i publicist. Rođen je u Zagrebu 1890. godine. Završio je gimnaziju u Zagrebu i diplomirao teologiju te se zaređio za svećenika 1913. godine. Bio je tajnik Hrvatskog katoličkog saveza od 1918. do 1923. Više mjeseci proveo je u zatvoru u Lepoglavi po zahtjevu vlasti Nezavisne Države Hrvatske. Pušten je iz zatvora zahvaljujući zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu. Godine 1946. emigrirao je u Austriju odakle se zaputio u Rim. U Rimu je ostao do kraja svoga života u zavodu sv. Jeronima. Od 1947. do 1954. vodio je hrvatski program na Vatikanskom radiju. „JESIH, Pavao“

⁴ KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku.*, 16.

⁵ KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku.*, 17. Vidi više u: KRAŠIĆ, *Hrvatski pokret otpora: hrvatske državotvorne organizacije i skupine 1945. – 1966.*

emigrantima kao što su Bogdan Radica⁶, Tihomil Radja⁷, Branko Salaj⁸, Gojko Borić⁹ i drugima.¹⁰ Godine 1957. u Parizu upoznao je i dr. Antu Ciligu¹¹ koji ga se izuzetno dojmio i s kojim je nastavio održavati čest kontakt.¹² Već iduće godine dogovoreno je pokretanje lista *Hrvatski bilten* čiji je cilj bio raspravljati o temama koje su bile od izuzetne važnosti za hrvatsku emigraciju kao što su stanje u Hrvatskoj i Jugoslaviji, položaj Hrvata unutar Jugoslavije, borba protiv ugnjetavanja, kao i povezivanje hrvatske emigracije s domovinom. *Hrvatski bilten* pisao je o raznim temama kao što su politički život u domovini gdje je naglasak stavljen na dokazivanje nacionalne neravnopravnosti, politička suđenja, kršenje ljudskih prava i slično.¹³ U gospodarskom dijelu urednici časopisa bavili su se pitanjem gospodarskog iskorištavanja Hrvatske, niskog standarda u državi i društvene nepravde. Doticali su se i kulture, hrvatskog jezika, tema vezanih za političke emigrante i život u iseljeništvu i dr.¹⁴ Glavna karakteristika časopisa bila je osuda jugoslavenskog režima koja se mogla pročitati u gotovo svim brojevima

⁶ Bogdan Radica bio je hrvatski publicist, diplomat, prevoditelj i kulturni djelatnik. Jedan je od najutjecajnijih hrvatskih emigranata. Studirao je u Ljubljani i Firenci, a karijeru je započeo kao novinski dopisnik u Parizu i Ateni. Tridesetih godina postao je članom diplomatske službe Kraljevine Jugoslavije, a kasnije se preselio u Sjedinjene Američke Države gdje je započeo s otkrivanjem istinu o komunističkoj Jugoslaviji američkoj javnosti. Pisao je za iseljeničke tiskovine *Hrvatski glas*, *Hrvatska revija* i dr. Njegova najvažnija djela su *Agonija Evrope*, *Sredozemni povratak*, *Hrvatska 1945* i *Živjeti nedoživjeti*. „RADICA, Bogdan“

⁷ Tihomil Radja bio je hrvatski novinar, publicist, ekonomist, književni kritičar i političar. Bio je rođen 1928. u Sinju. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje završio je u rodnome gradu Sinju. Za vrijeme uspostave NDH, pristupio je Ustaškoj mladeži zbog čega su ga komunisti osudili na 10 godina zatvora u Lepoglavi i Staroj Gradiški. Nakon izlaska iz zatvora, pobjegao je u Austriju u Graz, a nakon toga u Švicarsku. Jedan je od utemeljitelja časopisa *Nova Hrvatska* i osnivač *Poruke slobodne Hrvatske*. „RADJA, Tihomil“

⁸ Branko Salaj bio je hrvatski je diplomat i politolog. Rođen je u Zagrebu 1932., diplomirao je politologiju i političku ekonomiju u Švedskoj. Većinu života proveo je u Švedskoj, a početkom demokratskih promjena vratio se u domovinu kada je postavljen za ministara informiranja Vlade Republike Hrvatske. „SALAJ, Branko“

⁹ Gojko Borić je poznat pod pseudonimom Hrvoje Vukelić. Rođen je 1932. u jednom selu u Dalmaciji, srednjoškolsko obrazovanje pohađao je u Splitu i Zagrebu, a već kao dječak bio je primoran napustiti domovinu. Godine 1954. otišao je u Austriju, zatim Španjolsku. U konačnici se odlučio živjeti u Njemačkoj gdje je pisao za njemačka i hrvatska iseljenička glasila. Suradivao je s časopisom *Hrvatska revija* i *Hrvatska Država*, te je jedan od utemeljitelja i osnivača časopisa *Nova Hrvatska*. ČORIĆ, *60 hrvatskih emigrantskih pisaca*, 411.

¹⁰ KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku.*, 18.

¹¹ Dr. Ante Ciliga jedan je od najutjecajnijih hrvatskih političara XX. stoljeća koji je djelovao u gotovo svim važnim političkim zbivanjima. Rođen je 1898. godine u Šegotićima u Istri. Proživio je gotovo sve važne svjetske i domovinske procese i događaje u XX. stoljeću te preživio razne kaznionice i zatvore (Sibir, Jasenovac,...). Niti jedan sustav nije ga prihvaćao, etiketiran je kao komunist i fašist iako nije bio ništa od navedenog. Od 1945. do 1991. nalazio se u iseljeništvu. Njegova najvažnija djela su *Šestorice iz Proštine*, *Ludaci iz Pariza* i *Pjesme hrvatskih nepjesnika*. RUBIĆ, Mislav. "Časopis dr. Ante Cilige 'Na pragu sutrašnjice' (1974.-1984.) u kontekstu hrvatskog iseljeničkog tiska."

¹² KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku*, 19.

¹³ *Isto*, 25.

¹⁴ *Isto*

časopisa jer je to upravo ono na što su ciljali, a to je upoznati svijet s činjenicom da takav režim ne može funkcionirati.

Krenula je masovna podrška i preporuka drugih hrvatskih iseljeničkih tiskovina usmjerena prema *Hrvatskom biltenu* što je stvorilo poticaj i motivaciju za napretkom, pa je tako 1958. godine došlo do prelaska na tiskanje i promjene imena u danas poznat naziv *Nova Hrvatska*. Za sjedište bila je odabrana „ulica najstarijeg i najboljeg novinstva“ – Fleet Street¹⁵ gdje je i službeno izašao prvi broj novonastalog časopisa, a prvobitno uredništvo činili su: Gojko Borić, Marija Korenić, dr. Zdenka Palić, prof. Aleksandar Perc, Tihomil Radja i Emin Sedlar.¹⁶ Odjeci prvoga broja bili su neočekivano pozitivni, a za visoke ocjene i komentare, Jakša Kušan u svojoj knjizi *Bitka za Novu Hrvatsku*, posebno ističe prof. Vinka Nikolića¹⁷, Franju Nevistića¹⁸, Bogdana Radicu, Pavla Tijana¹⁹ i mnoge druge. Velika posebnost časopisa bilo je nastojanje da „od pasivnog čitatelja stvore aktivnog suradnika“²⁰ na način izlaganja nepristranih činjenica koji na temelju vlastitog mišljenja i prosudbi donosi političke odluke i stajališta. Iako je riječ o novinama koje nisu pripadale ni jednoj organizaciji hrvatske političke emigracije, nastojeći nadilaziti ideološke razlike, često su bile na udaru raznih strana. Tijekom 1960-ih godina časopis je naišao na razne probleme kao što su manjak radnika, nemogućnost otvaranja vlastitog tiskarskog pogona, sve veći broj pretplatnika što je iziskivalo veći broj časopisa i slično. Neredovito izlaženje novina uzrokovalo je sve manji broj pretplata.²¹ Također,

¹⁵ Isto, 32.

¹⁶ Isto, 34.

¹⁷ Vinko Nikolić bio je hrvatski književnik, kulturni djelatnik i političar. Rođen je u Šibeniku 1912. godine. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te je radio kao profesor. Godine 1942. pokrenuo i uređivao polumjesečnik *Život za Hrvatsku*. Otišao je u emigraciju 1945. godine te dio života proveo kao zarobljenik u talijanskim logorima nakon čega je emigrirao u Argentinu gdje počinje s djelovanjem u političkom i kulturnom životu hrvatske političke emigracije. Zajedno s Antunom Bonifačićem pokrenuo je časopis *Hrvatska revija*, jedan od najutjecajnijih časopisa hrvatske emigracije. Godine 1992. postao je predsjednik Hrvatske matice iseljenika i potpredsjednik Matice hrvatske. „NIKOLIĆ, Vinko“

¹⁸ Franjo Nevistić bio je hrvatski pravnik i publicist. Rođen je u Šuici kraj Tomislavgrada u Bosni i Hercegovini 1913. Doktorirao je pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a nakon uspostave NDH postao je tajnik u kabinetu ministra pravosuđa i bogoštovlja. Bio je glavni urednik tjednika *Spremnost*, a 1945. otišao je u emigraciju. Godine 1947. emigrirao je u Argentinu odakle sudjeluje u raznim hrvatskim emigrantskim časopisima kao što su *Hrvatska revija*, *Hrvatska*, *Danica* i *Studia Croatica*. Također, postavljen je za predsjednika Hrvatskoga latinoameričkoga kulturnog instituta. „NEVISTIĆ, Franjo“

¹⁹ Pavao Tijan bio je hrvatski leksikograf i publicist. Rođen je u Senju 1908. godine. Diplomirao je slavistiku 1930. na Sveučilištu u Zagrebu. Bio je urednik časopisa *Hrvatski tjednik* i tajnik Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda. Godine 1945. zbog bojazni od odmazde pobjegao je u Rim, gdje je objavio knjigu *Martyrium Croatiae*. Između ostalog, bio je tehnički urednik *Enciklopedije španjolske kulture* i pokrenuo hrvatski program na Španjolskom državnom radiju te pisao za razne časopise hrvatske emigracije. „TIJAN, Pavao“

²⁰ KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku*, 39.

²¹ Isto, 60.

došlo je do sve veće slobode tiska u domovini što je rezultiralo pojavom novina i časopisa u domovini koji su bili bolje kvalitete od *Nove Hrvatske*. Početkom 1970-ih godina došlo je do vrhunca razdoblja poznatog pod nazivom Hrvatsko proljeće kada je nastupio tzv. drugi nacionalni preporod. No, koncem 1971. godine došlo je do njegovog nasilnog okončanja i do velikog vala uhićenja, suđenja i zatvaranja. Hrvatska je tada bila zahvaćena masovnom represijom i razdobljem tzv. hrvatske šutnje, pa su hrvatski emigrantski časopisi, a u prvom redu *Nova Hrvatska*, postala jednim dijelom i glas progonjenih sunarodnjaka u domovini. Na scenu su stupila i mnoga poznata lica hrvatske političke emigracije kao što su Mate Meštrović²², Boris Maruna²³, Bruno Bušić²⁴, Ivan Cerovac²⁵, i drugi, koji su sa sobom donijeli jak vjetar u leđa razvitku i poboljšanju časopisa. No, 1977. godine nastupila je nova i najveća kriza *Nove Hrvatske* kada dolazi do odvajanja dva člana uredništva (Tihomil Radja i Vlado Pavlinić), te dva vanjska suradnika (Branko Salaj i Gojko Borić) zbog pristupanja časopisa Hrvatskom narodnom vijeću (HNV).²⁶ Razlog neslaganja bio je taj što je došlo do pitanja glavne uloge časopisa: informiranje i politički odgoj ili razrađen politički program?²⁷ Usprkos svim usponima i padovima, osamdesete su godine bile definitivno razdoblje vrhunca časopisa iako se radilo o zadnjem desetljeću postojanja. Po prvi puta nakon 32 godine postojanja, 7. svibnja 1990. godine, časopis *Nova Hrvatska* pojavio se na središnjem trgu u Zagrebu.²⁸ Na koncu, njihova politika odupiranja jednostranosti, poslovni uvjeti u domovini, tehnološka zastarjelost u poslovanju i nedostatna financijska sredstva, doveli su do gašenja časopisa.

²² Mate Meštrović hrvatski je povjesničar i političar. Rođen je u Zagrebu 1930. te je sin poznatog kipara Ivana Meštrovića. Od 1947. godine živio je u Sjedinjenim Američkim Državama. Bio je istaknuti član Hrvatskog narodnog vijeća, a od 1990. živi u Hrvatskoj. „MEŠTROVIĆ, Mate“

²³ Boris Maruna bio je hrvatski pjesnik i publicist. Rođen u Podpragu 1940. godine. Sa 20 godina otišao je u emigraciju, točnije u Italiju, pa Argentinu i Englesku, a potom Španjolsku i SAD. U Americi je diplomirao angloameričku književnost, a u Barceloni hispanistiku. Bio je ravnatelj Hrvatske matice iseljenika, glavni urednik *Vijenca* i *Hrvatske revije*. Dobitnik je Nagrade Goranov vijenac za cjelokupan pjesnički opus. „MARUNA, Boris“

²⁴ Bruno Bušić bio je ekonomski analitičar, novinski istraživač i književnik. Rođen je u Vinjanima Donjim kraj Imotskog 1939. godine. Pohađao je Ekonomski fakultet u Zagrebu, a zatim radio u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Pokrenuo je 1968. *Hrvatski književni list* zajedno sa Zlatkom Tomičićem, 1971. suradnik *Hrvatskog tjednika*, a od 1975. suradnik je londonske *Nove Hrvatske*. Održavao je čvrste veze s Franjom Tuđmanom. Pokrenuo je i uređivao *Hrvatski vjesnik HNV-a*. Pisao je za razne druge emigrantske časopise kao npr. *Hrvatska borba*, *Danica*, *Hrvatski vjesnik*,... MIJATOVIĆ, „Bruno Bušić. Prilog istraživanju života i djelovanja (1939.–1978.)“, 352-358.

²⁵ Ivan Cerovac hrvatski je glazbenik i politolog. Rođen u Zagrebu 1946. godine, te je studirao glazbu u Zagrebu i Beču, a političke znanosti u Münchenu. Pisao je za *Studentski list* i *Hrvatski tjednik*, te postao članom Hrvatskog narodnog vijeća za Njemačku. Objavio je *Hrvatski politički leksikon* (1988). „CEROVAC, Ivan“

²⁶ KUŠAN, *Bitka za Novu Hrvatsku*, 122.

²⁷ *Isto*

²⁸ *Isto*, 164.

Članci *Nove Hrvatske* o smrti Josipa Broza Tita

Josip Broz, poznat i pod nadimkom Tito, vladao je komunističkom Jugoslavijom 35 godina. Bio je prijeratni vođa Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) na čije je čelo došao zahvaljujući aktivnom sudjelovanju u radničkom pokretu i lojalnosti prema Staljinu 1930-ih godina. Također, predvodio je Narodnooslobodilački pokret (NOP) na čelu s KPJ tijekom Drugoga svjetskog rata i oružanim putem došao na vlast u Jugoslaviji. Godine 1945. nametnuo je komunistički sustav vlasti i postao totalitarni vođa²⁹, tzv. Druge Jugoslavije. Sastavni element njegovog političkog vodstva bio je stvaranje kulta ličnosti koji je ostao na snazi i nakon njegove smrti. Njegova smrt zaprepastila je svijet, a Jugoslavija je ostala bez jednog od najsnažnijih kohezivnih faktora.

1. U iščekivanju smrti

Prvog siječnja 1980. Tito se preko televizije obratio naciji s novogodišnjom čestitkom, a zdravlje mu se činilo kao nikada bolje.³⁰ Dva dana nakon navedenog događaja, Tito zbog upale noge odlazi u bolnicu u Ljubljani koja je smatrana najboljom bolnicom u Jugoslaviji iz koje je bio otpušten dva dana nakon. Dana 12. siječnja, Tito je održao svoj posljednji sastanak, nakon kojeg je ponovno morao otići u bolnicu iz koje više nikada nije izašao. Noga mu je bila amputirana, a netom prije uspješnog oporavka, krenuli su navirati drugi problemi.³¹

Slika 1. „Trenutak, koji se dugo očekivao – kraj tiranina.“

²⁹ IVEZIĆ, „Medijski odjeci Titove i Tuđmanove smrti na primjeru lista Vjesnik.“, 3.

³⁰ RIDLEY, *Tito – biografija*, 454.

³¹ *Isto*, 455.

Izvor: *Nova Hrvatska*. Br.4., 24. veljače 1980.

Godina 1980. bila je, prema riječima Bogdana Radice: „jedna od onih koja ostaje značajna u razvoju svijeta“.³² U tome razdoblju ni jedan dio svijeta nije živio mirno i spokojno. Radica navodi kako bi „opasnosti u sukobima na periferijama SAD-a i Sovjetskog Saveza“ mogle dovesti do *apokaliptične situacije* te da u postojećim autokratskim i totalitarnim sustavima postoji potencijal za promjenom zbog velikog nezadovoljstva ljudi.³³ Promjene koje su se zbivale u svijetu i koje su dovele do mogućnosti narušavanja postojeće geopolitičke situacije, nisu bile pogodne za komunističku Jugoslaviju. Dolazak antikomunistički nastrojenog Reagana na čelo SAD-a, sovjetska invazija na Afganistan i pad iranskog šaha Pahlavija imali su utjecaj i na jugoslavensku poziciju u svijetu. Smanjenjem podrške i pomoći koju je Jugoslavija uživala do tada, otvorila bi mogućnost promjena u zemlji, a Titov odlazak dodatno bi pogoršao situaciju s obzirom na to da se država suočavala s teškom gospodarskom krizom. Nastala bi prilika za demokratizaciju u Jugoslaviji, a nakon toga i potencijalno osamostaljenje Hrvatske.

Novi predsjednik Hrvatskog narodnog vijeća³⁴ Mirko Vidović³⁵, najbolji je primjer optimizma koji je nastao u emigraciji nakon što su dobili vijest o teškom Titovom zdravstvenom stanju. U članku „Kad tiranin umre sloboda se rađa“ Vidović govori kako se osjećaj koji je nastao u emigraciji ne može opisati srećom, nego jednim „goleim rasterećenjem“, i da je tada konačno nastupilo vrijeme „da se narod makne iz te crnine koju je sa sobom dovela Titova vlast“.³⁶ Uz navedeno, Vidovićev članak predstavlja primjer kako je hrvatska emigracija gledala na Josipa Broza Tita nazivajući ga: „tiraninom, posljednjim Jugoslavenom, šahom, diktatorom, polubožanstvom mračnog podrijetla, ubojicom s Bleiburškog polja, pljačkašem seoskih posjeda i graditeljem nasilnih zadruga i tamničkih logora, eksploatarom radnika, žandarom iz Karađorđeva, vlasnikom dvoraca, otoka i lovišta, svjetski šarlatnim i neokrunjenim

³² Bogdan RADICA, „Na pragu važne godine“, *Nova Hrvatska* (London), 13. siječnja 1980., 7.

³³ *Isto*, 7.

³⁴ Hrvatsko narodno vijeće (HNV) je nadstranačka udruga političke emigracije osnovana 1974. u Torontu kao njezino reprezentativno tijelo. Utemeljili su ga Hrvatski narodni odbor, Hrvatski narodni otpor, reformirani Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatska republikanska stranka i ugledni pojedinci, a 1975. pristupile su mu Hrvatska revija, Nova Hrvatska i Studia Croatica. „Hrvatsko narodno vijeće“

³⁵ Mirko Vidović bio je hrvatski književnik rođen u Bosni i Hercegovini (kraj Livna). Još za vrijeme gimnazijskih dana, imao je problema s vlastima zbog neprihvatljivih izjava. Završio je Filozofski fakultet u Zadru, nakon čega je započeo rad u Pokretu nesvrstanih intelektualaca što ga je dovelo do prisilne emigracije. Otišao je u Francusku gdje je nastavio sa studiranjem. Zbog teškog zdravstvenog stanja majke, vratio se u Livno te zbog izdaje bivšeg fakultetskog kolege biva uhićen. Osuđen je na 4 godine strogog zatvora u Staroj Gradišci., a potom u Srijemsku Mitrovicu. Za njega se zauzeo tadašnji predsjednik Francuske, zbog čega je protjeran iz Jugoslavije. Njegova najznačajnija djela su: *Skrivena strana mjeseca*, *Bijeli vitez*, *Ribnjak Bethesda*, *Što je to HNV*, i mnoga druga. „VIDOVIĆ, Mirko“

³⁶ Mirko VIDOVIĆ, „Kad tiranin umre sloboda se rađa“, *Nova Hrvatska*, 27. siječnja 1980., 5.

monarhom komunističke Jugoslavije, graditeljem diktatorskog poretka, diktatorom željezne ruke, megalomanom, tiraninom crne smrti, dijetetom Staljina, glavnim uzrokom stradanja i patnji našeg naroda, balkanskim satrapom, jednonogim tiraninom...“.³⁷

Hrvatska emigracija znala je da će Jugoslavija kao država opstati i nakon Tita. Također, bili svjesni da za potlačene narode Jugoslavije dolazi nova era o čemu govori i glavni urednik *Nove Hrvatske* Jakša Kušan u članku „Titovom agonijom započinje nova era u Hrvatskoj“. Kušan govori kako „Tito može otići svakog trenutka;...on je politički već pokopan“, a „za Hrvate i sve druge narode u Jugoslaviji započinje nova era“, no ono što naglašava kao neminovno jest „potreba za brzim reagiranjem, jedinstvo i disciplina, sposobnost i odgovornost hrvatskih predstavnika, savezništvo slobodnog svijeta“, i kao najvažnije: „dobro usmjerena strategija.“³⁸ Glavno pitanje koje je postavila ne samo hrvatska emigracija i Hrvati u domovini, nego i šira javnost, jest „što nakon Tita?“. Kako će se situacija razvijati, tko će naslijediti velikog diktatora, hoće li Jugoslavija opstati, kako će na to reagirati Istok, a kako Zapad? Sva navedena pitanja, ali i mnoga druga, zaokupila su velik broj hrvatskog i stranog javnog mijenja. Zapadu je očuvanje Jugoslavije bilo od izrazite važnosti, jer je Jugoslavija činila „branu“ između Istoka i Zapada, a sovjetske pretenzije na području Balkana (i Bliskog Istoka) bile su očite, no Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) je na cijelu tu situaciju reagirao šutnjom. Valja naglasiti kako je vrijeme pred Titovu smrt bilo vrijeme opće konfuzije, ali i namjerne medijske manipulacije. Dok se u Jugoslaviji govorilo o Titovom oporavku, navodi Kušan, vanjski se svijet pripremao na „ono najgore“.³⁹ Velik broj medija dolazio je u Ljubljano, Zagreb i Beograd, kako bi prikupili što više informacija o Titovom stanju i stanju jugoslavenske države. Članak *Nove Hrvatske*, „Nervoza režima i ravnodušnost stanovništva pred Titovu smrt“ govori da su jugoslavenske vlasti, kako bi skrenule pozornost, odlučile propagirati vijest o potencijalnom sovjetskom napadu na Jugoslaviju, što je uzrokovalo psihozu „opasnosti Rusa pred vratima“.⁴⁰ Mediji su isticali nezadovoljstvo Hrvata kao potencijalni povod za nered zbog čega bi došlo do sovjetske intervencije. Činjenica je da je Sovjetima unaprijed olakšan utjecaj i ulazak u Jugoslaviju, ali ne zbog nezadovoljstva Hrvata, nego zbog beogradske ovisnosti o Moskvi i zbog jugoslavenskog vodstva koje bi se prije priklonilo Sovjetima, nego izgubilo svoj vodeći položaj. Mnogi strani listovi potpali su pod utjecaj dezinformacija i beogradske propagande, a

³⁷ Isto

³⁸ Jakša KUŠAN, „Titovom agonijom započinje nova era u Hrvatskoj“, *Nova Hrvatska*, 27. siječnja 1980., 4.

³⁹ „Nervoza režima i ravnodušnost stanovništva pred Titovu smrt“, *Nova Hrvatska*, 27. siječnja 1980., 4.

⁴⁰ Isto

„ljudi uvijek vjeruju u ono što im odgovara i što ih ne prisiljava na nove žrtve i promjenu vlastitih planova“.⁴¹

Časopis objavljuje jedan zanimljiv članak pod naslovom „Zapad ne daje jamstvo sigurnosti“, kojem je autor bio poznati stručnjak za pitanja Jugoslavije, Viktor Meyer. On je uočio kako su svjetska zbivanja u Jugoslaviju unijela nervozu zbog čega su „partijsko i državno Predsjedništvo bez Tita, održali zajedničku sjednicu na kojoj su uveli pojačanje narodne obrane i društvene samozaštite, također i pojačanje budnosti i sigurnosti u svim društvenim područjima“.⁴² Time je zaključio kako je „politika nesvrstanosti izgleda sve drugo samo ne jamstvo sigurnosti“⁴³. Stvar je bila u tome da je takva politika tražila sama po sebi jače približavanje Jugoslavije prema Zapadu, što Titu nije bilo u interesu. Iz tog razloga, Tito je smijenio dva ministra vanjskih poslova, Marka Nikezića⁴⁴ i Mirka Tepavca⁴⁵ jer su svojom liberalnošću zagovarali upravo približavanje države ka Zapadu. Prednost politike nesvrstanosti za Jugoslaviju u svakom slučaju jest bila što je Jugoslavija imala veću autonomiju u vođenju vanjske politike i što je diplomatskim odnosima Jugoslavija podignula svoj utjecaj i međunarodni ugled, no nedostatak formalnog saveza s jednom od glavnih velesila (Sovjetskog Saveza ili Sjedinjenih Američkih Država), bio je faktor rizika kojim je Jugoslavija postala ranjiva od potencijalnog vanjskog neprijatelja. „Jugoslaviji tako nedostaju danas jamstva sigurnosti sa strane zapadnog sklopa država, kao i ona čvrstina veza, koje bi, same po sebi učinile razumljivim zauzimanje Zapada za sigurnost Jugoslavije...“⁴⁶, što navodi Meyerov članak. Na Zapad se tako nije moglo računati, a s druge strane od Sovjeta je prijetio napad. U takvom kontekstu napisan je i članak urednika Jakše Kušana pod nazivom „Kamo poslije pogreba?“. U njemu stoji kako unutrašnji problemi u Jugoslaviji nisu bili nikada veći i kako na sve to vlasti zatvaraju oči. Navodi riječi bivšeg potpredsjednika vlade, tada disidenta Milovana

⁴¹ „Poslije pada diktatorove noge: Iluzije koje štete Hrvatskoj i Zapadu“, *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 4.

⁴² „Zapad ne daje jamstvo sigurnosti“, *Nova Hrvatska*, 27. siječnja 1980., 17.

⁴³ *Isto*

⁴⁴ Marko Nikezić bio je srpski političar, a od 1940. i član Komunističke partije Jugoslavije. Radio je u diplomaciji kao veleposlanik u Egiptu, Čehoslovačkoj i SAD-u, a od 1962 do 1965. radio je kao zamjenik ministra vanjskih poslova, da bi 1965. postao ministar. U listopadu 1972., kao glavni predstavnik liberalizma, pod pritiskom daje ostavku i povlači se iz političkog života. „NIKEZIĆ, Marko“

⁴⁵ Mirko Tepavac bio je političar srpskog podrijetla koji je od 1941. godine bio sudionik antifašističkog pokreta, da preko predsjedničke dužnosti Pokrajinskog komiteta SK Vojvodine, 1969. godine postao ministar vanjskih poslova Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Kao predstavnik liberalne struje u srpskom političkom vodstvu, 1972. smijenjen je s navedene funkcije i udaljen iz političkog života. „TEPAVAC, Mirko“

⁴⁶ „Zapad ne daje jamstvo sigurnosti“, *Nova Hrvatska*, 27. siječnja 1980., 17.

Đilasa⁴⁷ koji kaže kako je „Jugoslavija imala dosta prijatelja, ali svi oni od reda pokazivali su prema njoj samo 'platonsku ljubav'“. ⁴⁸ Najbolji dokaz vidimo u tome što nitko Jugoslaviji nije ponudio ni savez ni pomoć kada su se tenzije između blokova drastično povećavale sovjetskim napadom na Afganistan. Kušan navodi kako „vodeći američki krugovi za svoju vanjsku politiku potpuno isključuju mogućnost da bi Sjedinjene Države upotrijebile svoju vojsku za obranu Jugoslavije“, a uz njih, i NATO se „drži vrlo rezervirano“. ⁴⁹ Zaključno s time, Jugoslavija se nije mogla osloniti na Zapad i njegovu pomoć, ali tu se otvorio put Hrvatima i njihovim željama gdje, kako Kušan kaže, mogu „dokazati svoj utjecaj i veću srodnost interesa sa zapadnim zemljama“ i pokazati kako hrvatski interesi žele ići i razvijati se prema demokratizaciji društva. ⁵⁰

Uz članak Jakše Kušana, valja spomenuti i članak pod naslovom „Djilas o vanjskoj i unutrašnjoj krizi Jugoslavije“, gdje je osim vanjske politike, Đilas komentirao i stanje u unutrašnjoj politici države. Kao velik problem po pitanju vanjske politike naveo je „krivi oslonac i kalkulacije“, to jest činjenicu da Jugoslavija vidi uzrok „svjetske napetosti u sukobu između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država...“, a ne „u svjetskoj ekspanziji sovjetske države“⁵¹, na što je utjecalo njeno sudjelovanje u politici nesvrstanih. Što se tiče unutarnje politike, najveća europska stopa inflacije, duboko zaduženje u inozemstvu i najveća nezaposlenost, uz velike društvene i ekonomske manjkavosti, dovele su državu do velike krize. Đilas navodi da je takva nezainteresiranost vladajućih krugova, odnosno partije, povećala interes Sovjeta za potencijalnim napadom na Jugoslaviju. Uz navedeno, u državi je vladao patriotizam, partijski monopol i politički centralizam koji stvara razdor među građanima. ⁵² Stabilnost države u prvom redu potrebno je stvoriti iznutra, a zatim izvana. Kako Jugoslavija nije imala ni prvo, a kamo li drugo, raspad je bio neminovan.

Daljnji problem kojemu je *Nova Hrvatska* posvetila svoju pažnju, bilo je pitanje Titova nasljednika. Članak „Prognoze poslije Tita nisu utješne“ donosi mišljenje jednog utjecajnog

⁴⁷ Milovan Đilas bio je političar, književnik i publicist. Studirao je književnost i pravo u Beogradu, te je zbog komunističke djelatnosti osuđen 1933. na tri godine zatvora. Bio je član AVNOJ-a, vlade FNRJ, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Narodne skupštine FNRJ i njezina Izvršnog komiteta. Godina 1950.-ih pisao je članke liberalnih noti zbog čega je osuđen i izbačen iz partije. Od 1955. do 1966. služio je zatvorsku kaznu, a nakon izlaska, jedno vrijeme živi u SAD-u. „ĐILAS, Milovan“

⁴⁸ Jakša KUŠAN, „Kamo poslije pogreba?“, *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 4.

⁴⁹ *Isto*

⁵⁰ *Isto*

⁵¹ „Djilas o vanjskoj i unutrašnjoj krizi Jugoslavije“, *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 15.

⁵² *Isto*, 16.

engleskog lista *Now*, koji postavlja pitanje „Tko je sada sljedeći na redu za Titovo nasljeđe?“.⁵³ Kao ključnu osobu istaknuo je Vladimira Bakarića⁵⁴, tadašnjeg predsjedavajućeg člana Savjeta za zaštitu ustavnog poretka, no njegova je mana bila njegovo zdravstveno stanje, ali i njegova nepopularnost među Hrvatima. Bakarić se neovisno o navedenom nalazio u dobrom položaju da postane posrednik. „Tko god bude htio preuzeti vlast, trebat će vjerojatno njegovu potporu.“⁵⁵ Uz Bakarića, list navodi i druge opcije kao što su: Dušan Dragosavac⁵⁶, Branko Mamula⁵⁷, Stane Dolanc (Titova desna ruka), Vlado Dapčević (crnogorski revolucionar) i dr. Autor teksta zaključio je kako ga ne bi čudilo da Sovjeti među svim potencijalnim nasljednicima, nađu osobu na koju će imati utjecaja i širiti svoju moć u zemlji. Dok su se strani listovi posvetili potrazi za novim nasljednikom Josipa Broza Tita, urednici *Nove Hrvatske* odlučili su potaknuti svoje čitatelje na akciju. Članak „Dugoročni interes ne samo Hrvata nego i Zapada – iskoristiti odlazak jugoslavenskog diktatora“ upravo je navedenog tipa. „Naš je cilj, da Hrvatska i sve republike u Jugoslaviji nastave tamo gdje su prestale 1971., naš je interes da pomognemo novo proljeće, koje će s iskustvom ranije škole razbiti na Zapadu mnoge uvriježene klišeje i posljedice propagande Titovog režima.“⁵⁸ Također pozvao je Zapad „da prestane sa svojim pasivnim i defetističkim ponašanjem“⁵⁹ i da krene u akciju kako bi se zajednički oduprli sovjetskom prodoru. Uz poticanje Zapada, na akciju se željelo pozvati i Hrvate u domovini i izvan nje, pa je tako uredništvo priložilo proglas HNV-a pod naslovom „Poziv Hrvatima u domovini i širom svijeta“. Poziv proglasa glasilo ovako: „Pred nama se nalazi dugo očekivani povijesni trenutak, kada će se još jednom, za duže vremena, određivati sudbina hrvatskog

⁵³ „Prognoze poslije Tita nisu utješne“, *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 16.

⁵⁴ Vladimir Bakarić bio je hrvatski političar, državnik i marksistički teoretičar. Od 1933. godine bio je član KPJ, a 1935. postaje sekretar SKOJ-a na zagrebačkom Sveučilištu. U vrijeme dolaska Josipa Broza Tita preuzeo je vodeće funkcije u revolucionarnom radničkom pokretu i KPJ (1937. član Agitpropa CK KPH, 1938. član Inicijativnog odbora za osnivanje Stranke radnog naroda, 1940. član CK KPH). Više je puta zbog svoje političke djelatnosti bio u zatvoru. Jedan je od osnivača ZAVNOH-a i jedan od njegovih najviših članova. Od 1944. bio je sekretar CK KPH do 1966. kada postaje Predsjednik Centralnog Komiteta. „BAKARIĆ, Vladimir“

⁵⁵ „Prognoze poslije Tita nisu utješne“ *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 16.

⁵⁶ Dušan Dragosavac bio je hrvatski političar. Rođen kraj Gospića 1919. godine. Sudjelovao je u antifašističkom pokretu i bio ministar privrede, financija i robnog prometa NRH od 1953. do 1960. godine. Također bio je član Izvršnog komiteta CK SKH i zamjenik sekretara Izvršnog komiteta CK SKH, a nakon Hrvatskog proljeća zauzimao je najviše partijske položaje u SRH i SFRJ. „DRAGOSAVAC, Dušan“

⁵⁷ Branko Mamula bio je politički komesar flote i pomorske zone, zapovjednik vojnopomorskog područja, načelnik Uprave Ratne mornarice, načelnik Generalštaba JNA i savezni sekretar za narodnu obranu. „MAMULA, Branko“

⁵⁸ „Dugoročni interes ne samo Hrvata nego i Zapada – iskoristiti odlazak jugoslavenskog diktatora“, *Nova Hrvatska*, 24. veljače 1980., 4.

⁵⁹ *Isto*

naroda. Diktator Tito je neizlječivo bolestan i svakoga se dana može očekivati njegov konačni odlazak s političke scene“.⁶⁰

Časopis *Nova Hrvatska* velik broj članaka posvetio je osvještavanju Hrvata na trenutak koji se dugo priželjkivao. Možemo zaključiti kako je Titova smrt, u očima političke emigracije, označavala trenutak za akciju. Zbog okolnosti u kojima su morali napustiti svoju domovinu, jasno je kako nisu imali pozitivan stav prema Titu, što ih je potaknulo na prezentiranje svoje realnosti svijetu. Događaji koji su obilježili razdoblje 1980-ih godina, po mišljenju emigracije, išli su u prilog željama hrvatskoga naroda. Veliki utjecaj na hrvatsku političku emigraciju imale su države u kojima su boravili, jer su te države ranije zaključile kako komunistički sustav nije vodio prema napretku i modernizaciji. Stjecanjem iskustva van matične domovine, pokušavali su promicati nove ideje kojima bi se Hrvatska mogla okrenuti na putu prema samostalnosti.

2. „Umro je drug Tito.“

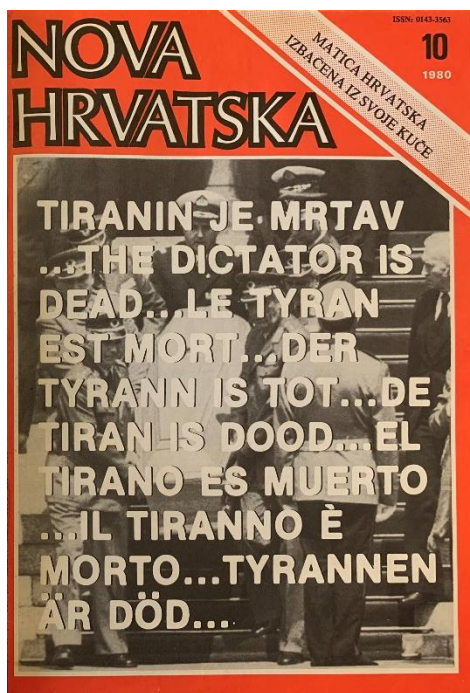
Krajem siječnja činilo se kao da se Titu zdravstveno stanje popravljalo, no sredinom veljače počeli su problemi s bubregom, a ubrzo je bio priključen i na umjetni bubreg zbog dijalize. Zatim je dobio i upalu pluća, a na sve to došlo je i do unutarnjeg krvarenja zbog čega su nastale poteškoće u radu srca. Nakon nekog vremena došlo je i do otkazivanja jetre te se od tada nalazio pod stalnom intenzivnom njegom. Tito se približavao svome kraju. Dana 3. svibnja stanje mu se drastično poboljšalo, no idući dan u 17 sati došla je vijest o Titovoj smrti.⁶¹

„Radničkoj klasi, radnim ljudima i građanima, narodima i narodnostima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Umro je drug Tito.“⁶²

⁶⁰ „Poziv Hrvatima u domovini i širom svijeta“, *Nova Hrvatska*, 24. veljače 1980., 5.

⁶¹ RIDLEY, *Tito*, 455.

⁶² RAŠOVIĆ, *Četiri riječi koje su zatresle svijet*.

Slika 2. „Generali su ga držali na vlasti i generali ga pokapaju.“

Izvor: Časopis *Nova Hrvatska* Br. 10, svibanj 1980., str 1.

Dana 4. svibnja 1980. „nedodirljivi jugoslavenski vođa Josip Broz Tito“⁶³ otišao je na vječni počinak, a Jugoslavija je proglasila sedam dana žalosti. Prekinute su sve dnevne aktivnosti u cijeloj Jugoslaviji: utakmica na Poljudu između Hajduka i Crvene zvezde, radnici su ugasili strojeve, u Kumrovcu se pripremala knjiga žalosti, ljudi su se masovno okupljali oko Titovih spomenika i ostavljali cvijeće i dr.⁶⁴ Dok je dio jugoslavenskih građana tugovao, emigracija je krenula s proslavom. Na naslovnici časopisa *Nova Hrvatska* objavljenoj na dan 18. svibnja 1980., odjekivalo je: „TIRANIN JE MRTAV... THE DICTATOR IS DEAD... LE TYRAN EST MORT... DER TYRANN IS TOT... DE TIRAN IS DOOD... EL TIRANO ES MUERTO... IL TIRANNO È MORTO... TYRANNEN ÄR DÖD...“⁶⁵ Euforija hrvatske emigracije koja je nastala, najbolje se može prikazati urednikovim pismom priloženim na trećoj stranici tog broja, u kojem piše: „Napokon smo to dočekali! Poslije punih trideset i pet godina što je bio na vlasti, pokopan je graditelj diktatorskog poretka u našoj zemlji. Poslije tri i pol decenija, na pomolu su promjene do kojih mora doći, baš zato što je tiranin do zadnjeg trenutka neobuzdano držao svu vlast u svojoj ruci“⁶⁶ U tome su smjeru išli i drugi naslovi poručujući:

⁶³ RADELIC, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, 490.

⁶⁴ IVEZIĆ, „Medijski odjeci Titove i Tuđmanove smrti na primjeru lista Vjesnik.“, 8.

⁶⁵ „TIRANIN JE MRTAV“, *Nova Hrvatska*, 18. svibnja 1980., naslovna stranica

⁶⁶ Jakša KUŠAN, „Urednikovo pismo“, *Nova Hrvatska*, 18. svibnja 1980., 3.

„Ništa nije zauvijek!“⁶⁷, „Tiraninova smrt“⁶⁸, „Neka Hrvatska bude prva država koja će napustiti komunistički sustav!“⁶⁹ i dr. Na dan 7. svibnja 1980. godine, održan je pogreb. „Zrakoplov za zrakoplovom slijetao je 7. svibnja 1980. u beogradsku zračnu luku Surčin, s uglednicima koji su došli na pogreb predsjednika Jugoslavije, Josipa Broza Tita“.⁷⁰ Poseban vlak vozio je Titovo tijelo od Ljubljane do Beograda, a na tisuće ljudi dolazilo je na obližnje kolodvore kako bi ispratilo svog „junaka“, što svojom voljom, a što natjerani od strane partije. Nakon pogreba, započela je konverzacija oko pitanja „Tko je došao na pogreb, a tko ne?“. Najveće iznenađenje po tom pitanju, bio je nedolazak predsjednika SAD-a Jimmyja Cartera, umjesto koga su došli njegova majka i potpredsjednik Walter Mondale⁷¹, ali i dolazak Brežnjeva. Na sve to, Bogdan Radica u članku „Tiraninova smrt“ navodi kako ga nije zanimao ni Carter, ni Schmidt, ni Thatcher, ni ostali, jer Tito za njega (u članku govori „nas“) nije bio pozitivna ličnost zbog čega govori: „on je za nas tiranin crne smrti, teškog stradanja po logorima,... uzročnik izbjeglištva, stradanja i umiranja po putevima nepoznatih i stranih zemalja“.⁷² Časopis *Nova Hrvatska* nije pretjerano dugo zadržao fokus na Titovu smrt i njegov „veličanstveni“ sprovod. Već i prije smrti, a posebice nakon, započeo je s promocijom svojih predložaka po pitanju što bi Hrvati koji su priželjkivali neovisnu državu trebali učiniti.

3. Strano novinstvo o Josipu Brozu Titu i Jugoslaviji

U Jugoslaviji je 1980-ih godina vladala stroga medijska cenzura zbog čega su hrvatski politički emigrantski časopisi na razne načine pokušavali uvoziti primjerke svojih časopisa u domovinu. Neki od njih bili su uspješni u tome pothvatu što je omogućilo građanima čitanje članaka koje su pisali ne samo hrvatski emigranti, nego i strani mediji. Časopis *Nova Hrvatska* prenosio je članke stranih medija u rubrikama „Iz stranog novinstva“ i „Odjeci“, u kojima su se nalazili tekstovi općenito o Titu, kao i njegovoj smrti. Većina tih članaka iz stranih medija Josipa Broza Tita predstavljalo je kao okrutnog vladara despotskog ponašanja, koji je živio vrlo raskošno, no nazivali su ga i „posljednjim gigantom“. Urednik njemačkog lista *Frankfurter Allgemeine*, u uvodniku lista napisao je članak pod naslovom „Lenjinist po vlastitoj milosti“, govoreći kako je Tito uvijek išao svojim putem, dok su mu drugi predstavljali samo sredstvo kojim može dosegnuti vrh, pa ga je tako Staljin postavio „za namjesnika nad jugoslavenskim

⁶⁷ Jakša KUŠAN, „Ništa nije zauvijek!“, *Nova Hrvatska*, 18. svibnja 1980., 4.

⁶⁸ Bogdan RADICA, „Tiraninova smrt“, *Nova Hrvatska*, 18. svibnja 1980., 6.

⁶⁹ Jakša KUŠAN, „Neka Hrvatska bude prva država koja će napustiti komunistički sustav!“, *Nova Hrvatska*, 1. lipnja 1980., 4.

⁷⁰ RIDLEY, *Tito*, 23.

⁷¹ *Isto*, 25.

⁷² Bogdan RADICA, „Tiraninova smrt“, *Nova Hrvatska*, 18. svibnja 1980., 6.

komunistima“, smatrajući ga „marksističko-lenjinistički pravovjernim i poslušnim, no njegova je poslušnost bila samo obmana“. ⁷³ *Frankfurter Allgemeine* navodi kako Tito ni „zapadne sile nije volio“, ali je uspio od njih izvući pomoć „u njegovoj nevolji žitom i oružjem“. ⁷⁴ Njegov je sustav vladanja autor opisao kao „mješavinu osobnog upravljanja i polit – birovske vlasti“. ⁷⁵ Drugim riječima, Tito se koristio centralizacijom moći gdje je davao vrlo malo prostora za demokraciju, KPJ je imala kontrolu nad svim aspektima društva, odluke su se donosile bez transparentnosti, a opozicija je bila brutalno suzbijena. Također je nagađao da će Jugoslavija bez Tita „utonuti u nacionalna razmimoilaženja i osobnu borbu za vlast“ ⁷⁶, što se na kraju ispostavilo točnim, jer je nakon Titove smrti došlo do jačanja nacionalizma, političke nestabilnosti u državi jer Tito iza sebe nije ostavio jasnog nasljednika ni stabilan sustav, republike su tražile veću autonomiju zbog decentralizacije moći u državi, a uz sve to bila je prisutna i teška ekonomska kriza. U konačnici, to je dovelo do raspada Jugoslavije.

Nadalje, kanadski list *The Toronto Sun*, čiji članak „Veliki crveni koljač“, časopis *Nova Hrvatska* prenosi u cijelosti, Titovu „okrutnu vladavinu“ usporedio je sa Staljinovom i Maovom, nazivajući ga „totalitarističkim tiraninom“ podsjećajući na masovna ubojstva koje je počinio. ⁷⁷ Na taj događaj podsjećao je i engleski tjednik *Now*, u članku „Ruši se ograda na kojoj je jašio Tito“ nazivajući ga „pastirom iz Kumrovca“, dodajući da je Tito bio „umišljen čovjek i sklon skupim odijelima i raskošnim uniformama“. ⁷⁸ Još i prije Titove smrti, strani mediji pisali su o njemu kao da ga više nema. Njemački list *Rheinischer Merkur/Christ und Welt* objavio je članak pod nazivom „Beograd se boji stanovnika Jugoslavije“. U tom članku autor je pisao o tome što se može očekivati iza Tita i analizirao je mogućnosti koje su se otvorile nakon njegove smrti. „Titoizam je mrtav...Tito se više neće vratiti natrag“. ⁷⁹ Isticao je unutrašnje probleme Jugoslavije – nemogućnost pronalaska prestolonasljednika, strah od napada Sovjeta, neriješeni problemi nacionalnosti za koje smatra da su „bure baruta“ i dr. ⁸⁰ Autor teksta smatrao je da je najvažnija zadaća jugoslavenskog vrha, „rad na jedinstvu jugoslavenske višenacionalne države“. ⁸¹ Također je smatrao kako će Beograd (misli se na vodstvo), pod izlikom sovjetskog miješanja i izlikom jačeg političkog jedinstva, pojačati centralizaciju i da će, s obzirom na to

⁷³ „Lenjinist po vlastitom izboru“, *Nova Hrvatska*, 18. svibnja 1980., 7.

⁷⁴ *Isto*

⁷⁵ *Isto*

⁷⁶ *Isto*

⁷⁷ „Veliki crveni koljač“, *Nova Hrvatska*, 1. lipnja 1980., 15.

⁷⁸ „Ruši se ograda na kojoj je jašio Tito“, *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 14.

⁷⁹ „Beograd se boji stanovnika Jugoslavije“, *Nova Hrvatska*, 10. veljače 1980., 14.

⁸⁰ *Isto*

⁸¹ *Isto*

da je Tito odstranio najutjecajnije hrvatske i srpske liberale, doći do jačanja pritiska konzervativnih struja u državi.⁸²

Još jedan primjer članka koji obrađuje tematiku problema u Jugoslaviji jest američki list *Atlantic Monthly*. Navedeni članak napisao je David Andelman koji je boravio u Beogradu kao dopisnik *New York Timesa*, dajući opće mišljenje po pitanju politike „kolektivnog vodstva“.⁸³ Autor navodi kako budućnost Jugoslavije ostaje u rukama vojske Jugoslavenske narodne armije (JNA) u kojoj ne postoje nacionalne ni etničke različitosti, nego su tamo svi Jugoslaveni. Kao veliki problem istaknuo je „infiltraciju Sovjeta u jugoslavenskoj armiji“⁸⁴, zato što velik broj „oficira i stručnjaka odlazi u Sovjetski Savez na studij i daljnju specijalizaciju“.⁸⁵ Također, veliku ulogu u priči imala je činjenica da je glavni jugoslavenski opskrbljivač oružjem upravo Sovjetski Savez. Andelman je dokazao tezu da je Jugoslavija uvelike ovisila o Moskvi i da se sovjetski utjecaj na Jugoslaviju neće moći tako lako izbrisati, te je zaključio jednu stvar koja također pokazuje istinsko stanje u državi, a to je da „Jugoslavija nema realističkog programa za budućnost“.⁸⁶ Dok su se jugoslavenske vlasti bavile manipulacijama i prebacivanjima krivnje s jednoga na drugog, država im se iznutra sve više raspadala. Čitajući časopis *Nova Hrvatska*, odnosno rubriku „Iz stranog novinstva“, ali i priložene članke u ovome radu, možemo zaključiti kako su strani mediji, unatoč spletkama i raznim manipulativnim radnjama vršenih od strane jugoslavenskih vlasti kako povjerljivije informacije ne bi „procurile“ van državnih granica, imali uvid u situaciju u Jugoslaviji. *Nova Hrvatska* jednim se dijelom oslanjala na vijesti koje su dobivali od strane inozemnih novina, jer okolnosti u kojima su pisali (pritisak jugoslavenskog vrha) nisu im dopuštale da olako dođu do željenih informacija. Valja napomenuti kako su neki od članaka koje je *Nova Hrvatska* priložila u navedenoj rubrici, prikazivali doista objektivne činjenice i mogućnosti koje je čitateljstvo moglo uzeti u obzir pri stvaranju bolje percepcije vezano uz teme budućnosti Jugoslavije nakon Titove smrti, o vanjskim okolnostima koje utječu na državu, geostrateškom položaju Jugoslavije i sl. Članci iz zapadnih medija koje je marljivo prikupila i prevela te objavila *Nova Hrvatska* ozbiljno

⁸² Isto

⁸³ Kolektivno vodstvo jest sustav upravljanja državom u kojem se vlast dijeli među skupinom ljudi (dakle vlast ne drži pojedinac), kako bi se postigla ravnoteža moći te spriječila autokracija. U Jugoslaviji takav sustav bio je podijeljen na predstavnike svake od šest republika i dvije autonomne pokrajine kako bi se očuvalo jedinstvo i stabilnost zemlje. U konačnici, takav sustav nije uspio održati Jugoslaviju od njezina raspada. RADELIC, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 473-474.

⁸⁴ „Odumiranje jugoslavenske tvorevine“, *Nova Hrvatska*, 9. ožujka 1980., 15.

⁸⁵ Isto

⁸⁶ Isto

nagrizaju mit kako je Tito uživao velik ugled na Zapadu, koji i danas postoji u dijelu hrvatske javnosti, intelektualne elite i medija.

Nova Hrvatska o događajima i procesima nakon Titove smrti

1. Stanje vrha Saveza Komunističke Jugoslavije (SKJ)

Josip Broz Tito predstavljao je ključnu figuru koja je održavala jedinstvo i stabilnost unutar federacije i SKJ, no njegovom smrću došlo je do praznine koju je bilo teško popuniti. Tijekom Titove vladavine, Tito je obnašao funkciju predsjednika SFRJ i predsjednika SKJ, a nakon njegove smrti ta su mjesta ostala prazna, te je uveden sustav kolektivnog predsjedništva u kojem je sjedilo osam političara različitih mišljenja i ambicija.⁸⁷ No, nacionalne tenzije nakon Tita počele su se pojačavati, a vrh SKJ nije uspio postići dogovore o ključnim nacionalnim, ali i egzistencijalnim pitanjima. O tome nam svjedoči i rečenica napisana u članku pod naslovom „Približava se kraj jugoslavenskim opsjenama“ koja glasi: „Kolektivno vodstvo, koje Tito ostavlja, tako je nezgrapno i nemoguće da 24-člano partijsko predsjedništvo i osmočlano državno predsjedništvo neće moći niti funkcionirati niti će se dugo održati“.⁸⁸ Radelić u svojoj knjizi *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.* također objašnjava kako je taj sustav doveo do „gubitka autoriteta, slabog radnog angažmana i bezinicijativnosti vodstva“.⁸⁹ Problem sustava bio taj što jednogodišnji mandat predsjednika Predsjedništva SKJ nije omogućavao prostor za donošenje kvalitetnih i optimalnih rješenja za krizu koja je nastala. Također, bilo je teško za očekivati da će se osmočlano predsjedništvo, vođeno različitim ambicijama i interesima, usuglasiti oko odluka koje bi bile efektivne za sve države. Uz navedeno, jedan od ključnih faktora nestabilnosti vrha bio je nacionalizam, jer su različite republike imale različite nacionalne identitete pa tako i interese, a „slabo i razdvojeno vodstvo samo je jedno od opasnih nasljedstava koje Tito ostavlja narodima u Jugoslaviji“.⁹⁰

2. Sudski procesi

Događaji koji su uslijedili nakon Titove smrti, dokazali su da vlasti neće popustiti tek tako i da Titova smrt ne znači i smrt Jugoslavije. Za ovu temu, od iznimne nam je važnosti spomenuti sudske procese pokrenute protiv Dobroslava Parage, Vlade Gotovca, Franje Tuđmana i Marka Veselice koji su optuženi zbog intervjua za inozemne medije. Navedeni akteri su prema mišljenju Službe državne sigurnosti (SDS) predstavljali „najradikalnije organizatore i nosioce

⁸⁷ GLAVAN, „Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, 3.

⁸⁸ „Približava se kraj jugoslavenskim opsjenama“, *Nova Hrvatska*, 23. ožujka 1980., 7.

⁸⁹ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, 484.

⁹⁰ „Približava se kraj jugoslavenskim opsjenama“, *Nova Hrvatska*, 23. ožujka 1980., 7.

neprijateljskih djelatnosti“⁹¹ pa su oči SDS-a posebno bile uprte u njih. Glavni cilj optužnica bio je poslati poruku političkim neistomišljenicima da nakon smrti Josipa Broza Tita, neće biti popuštanja te da će se „suzbiti svaki pokušaj oporbenog mišljenja, a pogotovo djelovanja“.⁹² Časopis *Nova Hrvatska* događaje vezane uz suđenja navedenim osobama, pratila je pomoću stranih medija i režimskih listova.⁹³ Slučaj Dobroslava Parage u časopisu *Nova Hrvatska*, objašnjen je u članku pod naslovom „Dobroslav Paraga osuđen na 3 godine zatvora“. Paraga je prema navodima srpskog emigrantskog časopisa *Naša reč* „skupljao potpise građana za amnestiju političkih osuđenika u Jugoslaviji“⁹⁴, što je prema mišljenju jugoslavenskih vlasti bilo kazneno djelo. Autor članka navodi kako je sudski proces bio javan, „ali je za prisustvovanje trebala posebna policijska dozvola, koju nije dobio niti jedan zapadni novinar“.⁹⁵ O tijeku suđenja, bilo je malo vijesti, no veliki interes za slučaj Parage i drugih hrvatskih optuženika pokazali su njemački mediji. Članak navodi kako je policija s Paragom postupala nepropisno i da je bio podvrgnut različitim metodama mučenja, što je na kraju rezultiralo Paraginim priznanjem krivice. Time ga je policija napokon mogla izvesti pred istražni sud. Prijetili su mu kako ne bi povukao iskaz, no on je to u konačnici napravio objašnjavajući sudu na koji način je bio podvrgnut mučenju.⁹⁶

Vlado Gotovac, hrvatski pjesnik, književni kritičar i esejist, bio je osuđen dva puta (1972. i 1980.), a oba je puta bio „optužen za kontrarevoluciju i djelovanje protiv Jugoslavije“.⁹⁷ O slučaju nam govori članak „Gotovac osuđen – prema Bilićevom naredjenju“. Okružni sud u Zagrebu, Gotovca je osudio na dvije godine i četiri godine zabrane javnog nastupanja i izdavačke djelatnosti, zbog davanja intervjua stranim novinama (švedski TV program „Hrvati – teroristi ili borci za slobodu?“) u kojemu je „lažno prikazivao položaj hrvatskoga naroda kao i ostvarivanje demokratskih sloboda građana u SFRJ, pa je time uz pomoć inozemstva zlonamjerno i neistinito prikazivao društveno – političke prilike u zemlji, i tako propagandom izazivao nacionalnu mržnju i razdor među narodima i narodnostima u SFRJ“.⁹⁸ Još u ljeto 1980. godine, Franjo Tuđman i njegova supruga počeli su slušati glasine o navodnom podizanju

⁹¹ KRAŠIĆ, „Služba državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih.“, 355-387.

⁹² RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991., od zajedništva do razlaza*, 577.

⁹³ MATIŠIĆ, „Londonska Nova Hrvatska o političkim događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1980-ih godina“, 62.

⁹⁴ Gvido SAGANIĆ, „Dobroslav Paraga osuđen na 3 godine zatvora“, *Nova Hrvatska*, 31. svibnja 1981., 5.

⁹⁵ *Isto*

⁹⁶ *Isto*

⁹⁷ ZORIČIĆ, „Vlado Gotovac - ideje i život.“, 107.

⁹⁸ „Gotovac osuđen – prema Bilićevom naredjenju“, *Nova Hrvatska*, 14. lipnja 1981., 5.

optužnice državnog odvjetnika protiv Tuđmana i Gotovca.⁹⁹ Ispitivanje na koje je bio pozvan, temeljilo se na intervjuima koje je Tuđman dao stranim novinama, zbog čega je optužnica bila podignuta 17. studenog 1980. godine (dopušteno mu je da proslavi Božić i Novu godinu), a početkom 1981. bio je optužen na tri godine zatvora zbog optužbe da je „počinio krivično djelo protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ – neprijateljskom propagandom...“.¹⁰⁰ Također, časopis *Nova Hrvatska* u članku „Zatvor kao odgovor Tudjmanovim argumentima o Hrvatskoj“ navodi kako je Tuđman, uz tri godine zatvora dobio dodatnu kaznu – „pet godina zabrane publicističkog rada i svakog javnog djelovanja“¹⁰¹. Kao zadnjeg, no ne i manje važnog, štoviše vrlo bitnog aktera naveli smo Marka Veselicu. Njegov slučaj je bio obilježen kao „prvi slučaj oštrijeg kursa protiv opozicije“.¹⁰² Suđenje je bilo započeto 1981. godine (nakon što je već proveo sedam godina u zatvoru zbog Hrvatskog proljeća) zbog „neprijateljske propagande, izazivanja nacionalne mržnje, razdora i netrpeljivosti“.¹⁰³ Veselica je bio osuđen na jedanaest godina zatvora.

Navedeni slučajevi neki su od mnogobrojnih koji su obilježili godine nakon Titove smrti. Takva politika jugoslavenskog vodstva pokazala je kako se opozicija vladajućim komunistima neće tolerirati i kako sustav neće popustiti. Svaki oblik djelovanja i način razmišljanja koje se kosilo s perspektivom vodstva nije bilo poželjno i bilo je obuzdano, ako ne, i potpuno suzbijeno. Time se pokušalo pokazati ne samo ljudima u Jugoslaviji, nego i u inozemstvu, da koliko god je vodstvo prolazilo kroz nestabilnu situaciju, i dalje je imalo dovoljno jaku političku moć da protiv neistomišljenika nešto poduzme. *Nova Hrvatska* tu je priliku iskoristila kako bi pokazala Hrvatima u inozemstvu, ali i stranim političarima, novinarima i javnosti, na koji su način jugoslavenske vlasti postupale s osuđenima, te kakvim su se sredstvima služili kako bi zadržali svoju premoć. Veliku potporu u borbi za poštivanje ljudskih prava za vrijeme Titove smrti pokazalo je Hrvatsko narodno vijeće (HNV), posebice na Konferenciji o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS) 1980. godine u Madridu.¹⁰⁴ Na konferenciji u Helsinkiju godine 1975. prisustvovalo je „34 država, uključujući Sjedinjene Američke Države (SAD) i Kanadu“ te je na koncu donesena završna deklaracija općeprihvaćenih normi koje nisu bile pravno obvezujuće¹⁰⁵, no dvije vrlo važne norme bile su: pravo na samoodređenje naroda i poštivanje

⁹⁹ SADKOVICH, *Tuđman – prva politička biografija.*, 226.

¹⁰⁰ „Franjo Tuđman „kriv“ je i za „apstraktno“ ugrožavanje Jugoslavije“, *Nova Hrvatska*, 22. veljače 1981., 4.

¹⁰¹ „Zatvor kao odgovor na Tuđmanovim argumentima o Hrvatskoj“, *Nova Hrvatska*, 8. ožujka 1981., 4.

¹⁰² „Dr. Marko Veselica nakon uhićenja stupio u štrajk gladju“, *Nova Hrvatska*, 3. svibnja 1981., 4.

¹⁰³ „Još prije sudjenja, Veselica uskraćena osnovna prava“, *Nova Hrvatska*, 31. svibnja 1981., 5.

¹⁰⁴ KRAŠIĆ, „Akcije Hrvatskog narodnog vijeća u vrijeme bolesti i smrti Josipa Broza Tita“, 121.

¹⁰⁵ *Isto*

ljudskih prava.¹⁰⁶ Takve odredbe nisu išle u prilog SSSR-u i ostalim komunističkim državama, jer su se kosile s njihovom ideologijom i dopuštale „režimskim neistomišljenicima mogućnost ograničenog djelovanja i postupnih promjena u totalitarnim režimima“.¹⁰⁷ Tadašnji predsjednik HNV-a Mirko Vidović, postao je članom Međunarodnog helsinškog udruženja (MHU) te je jednom prigodom, za vrijeme zasjedanja MHU-a „održao govor o kolonijalnom položaju hrvatskog naroda u Jugoslaviji i o njegovoj borbi da ostvari svoje temeljno ljudsko pravo – pravo na nacionalno samoodređenje.“¹⁰⁸ Glavni cilj HNV-a bio je predočiti svijetu hrvatsku situaciju unutar jugoslavenske države, iskoristiti smrt Tita za „stvaranje samostalne hrvatske države“ te pridobiti Zapad kako bi utjecali na „izmjenu dotadašnje politike prema Jugoslaviji“.¹⁰⁹ Iako rezultati njihova truda nisu bili vidljivi početkom 1980-ih, oni su se itekako odrazili na mišljenje Zapada desetak godina kasnije kada je došlo do konačnog raspada Jugoslavije.¹¹⁰

3. Gospodarska kriza

Za vrijeme vladavine Josipa Broza, država je uspjela uspostaviti relativno stabilnu i u prvim godinama nakon rata prosperitetnu ekonomiju. Već krajem sedamdesetih godina, započela je teška privredna kriza Jugoslavije. Država je zaglibila u vanjskom dugu od „18 bilijuna dolara“¹¹¹ za koji je bila svjesna da ga ne može vratiti, iako je vlast još na XI. sjednici SKJ i dalje tvrdila kako je Jugoslavija država prosperiteta. Ostavši bez dva glavna i najutjecajnija političara, potpredsjednika vlade Edvarda Kardelja i predsjednika države Josipa Broza Tita, Jugoslavija se našla u teškom položaju. Politika ulaganja, zaduživanja i visoka potrošnja, dovela je do najvećeg gospodarskog pada u povijesti države. Godine 1979., došlo je do „potpunog zastoja rasta proizvodnje“¹¹² kada su nastupili golemi problemi gospodarstva Jugoslavije gdje je s tržišta nestalo mnogo uvozne robe, za koju Jugoslavija više nije imala novaca.¹¹³ Iste godine, bila je suočena i s nestašicom benzina i drugih derivata, čiji je uzrok bio nedostatak deviza. U godini 1980., *Nova Hrvatska* donosi članak pod nazivom „Štednja u jugoslavenskim bankama – prednost ili gubitak?“ u kojem potvrđuje kako je „teška gospodarska kriza iscrpila devizne rezerve u državi“.¹¹⁴ Jugoslavenski vrh cijelo to vrijeme pokušavao se izvući od

¹⁰⁶ IBLER, „Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava.“, 63.

¹⁰⁷ KRAŠIĆ, „Akcije Hrvatskog narodnog vijeća u vrijeme bolesti i smrti Josipa Broza Tita“, 121.

¹⁰⁸ *Isto*

¹⁰⁹ *Isto*, 128.

¹¹⁰ *Isto*

¹¹¹ MILANOVIĆ, „Krizna 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi.“, 85-92.

¹¹² MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.)*, 377.

¹¹³ *Isto*, 377.

¹¹⁴ „Štednja u jugoslavenskim bankama – prednost ili gubitak?“, *Nova Hrvatska*, 15. lipnja 1980., 9.

odgovornosti. Iste godine, izlazi članak „Nema robe ali nema više ni zakrpa...“ koji dokazuje s kakvim su se problemima susretali građani, ali i kakve je isprike jugoslavenska vlast pripremila kako bi se opravdala. Jedna od isprika upućena Zagrepčanima zbog nestašice ulja koju je *Nova Hrvatska* u članku izložila bila je: „Uljare rade bez prekida, u četiri smjene, i ne mogu se više tužiti na nestašicu boca i čepova. Ali teškoće s opskrbom i dalje traju. To je zato što se u prvom redu podmiruju povećane potrebe na turističkom području...“.¹¹⁵ Dokaz da takva isprika nije ni približno bila točna, dokazali su novinari *Vjesnika* koji su provodili ispitivanja među turistima diljem jugoslavenskih turističkih središta koji su navodili razne potrepštine kojih nije bilo za kupiti kao npr. voće, kava, ulja, ribe, i dr.¹¹⁶ Na sve upite i pritužbe građana, režim je pronašao odgovor kojim bi se opravdao iako je bilo jasno da se upravo u lošoj politici nalazi problem. Članak nam svjedoči i o situaciji u kojoj se u državi proizvela dovoljna količina šećera za uvoz, ali i izvoz. No, stvari su izmakle kontroli zbog čega se u inozemstvo prodalo dio šećera koji je bio namijenjen za domaće tržište. Cijene proizvoda su rasle (kava, brašno, meso, jaja, lijekovi...), a nitko od vladajućih nije predložio adekvatno rješenje kako bi se situacija barem donekle stabilizirala.¹¹⁷

Godine 1981. osnovana je komisija na čelu sa Sergejem Kraigherom čiji je cilj bio riješiti gospodarsku krizu. U komisiju je pozvana velika masa intelektualaca kako bi pronašli rješenje, te su 1983. objavili dokument *Polazne osnove Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije*. Navedena rješenja u programu nisu se poduzimala. Taj je dokument ostao „samo mrtvo slovo na papiru“.¹¹⁸ Godine 1982. na čelo savezne vlade došla je Milka Planinc, no ni ona nije uspjela umanjiti utjecaj krize. Ni njezin nasljednik u svome pokušaju nije uspio. Tek se krajem osamdesetih godina uspjela popraviti situacija koja je nastala desetak godina ranije. Francuski list *Le Monde* 1981. godine primijetio je još jedan problem jugoslavenske gospodarske krize, a to je da „šest republika i dvije autonomne pokrajine imaju svaka svoj plan razvoja“ koji „nisu usklađeni“.¹¹⁹ Trgovinska razmjena među državama bila je manja nego s inozemstvom, a povećanje broja centara moći uzrokovao je prijepore među društvima.¹²⁰ Dok su Slovenija, Hrvatska, Srbija i Vojvodina bile među razvijenijim zemljama, velika zaostalost bila je prisutna

¹¹⁵ „Nema robe ali nema više ni zakrpa...“, *Nova Hrvatska*, 10. kolovoza 1980., 8.

¹¹⁶ *Isto*

¹¹⁷ *Isto*

¹¹⁸ MILANOVIĆ, „Krizu 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi.“, 85-92.

¹¹⁹ „Iz krize u krizu“, *Nova Hrvatska*, 25. siječnja 1981., 17.

¹²⁰ GLAVAN, „Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, 5.

u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Crnoj Gori i Kosovu (gdje je veliko nezadovoljstvo po pitanju gospodarskih problema u konačnici kulminiralo).¹²¹

Navedena gospodarska kriza bila je jedan od ključnih segmenata koji su dokazivali nestabilnost Jugoslavije. Nesposobnost jugoslavenske vlasti za pronalaskom adekvatnog rješenja, izlike kojima su opravdavali svoje postupke kako bi u javnosti ostavili dojam da je sve u redu i kakve takve reforme kojima su mislili da će popraviti situaciju, na kraju je rezultiralo nizom drugih problema nastalih velikim nezadovoljstvom društva. Svaka je republika i pokrajina na svoj način pokušavala profitirati na temelju procesa širenja ovlasti. Kako su neke sastavnice jugoslavenske države bile razvijenije od drugih, rast nezadovoljstva i tenzije među narodima bili su neminovni.

4. Stanje na Kosovu

Osamdesete godine predstavljaju ključno razdoblje za Kosovo jer tada dolazi do pojačavanja etničkih, političkih i ekonomskih napetosti koje su postavile temelje za događaje koji su uslijedili deset godina kasnije. Titovom smrću, došlo je do raspada centralizirane vlasti u Jugoslaviji koja je održavala stabilnost između različitih država. Tenzije su bile prisutne između albanskog i srpskog stanovništva. Bez Tita, kao ključne figure, napetosti koje su do tada bile obuzdavane, tada su izbile i postale još jače. Autonomija Kosova postala je, posebice među srpskim nacionalistima, sve kontroverznija, a kasnijim dolaskom Slobodana Miloševića, jednim od najutjecajnijih srpskih političkih lidera, dolazi do ukidanja autonomije Kosovu.¹²²

Na datum 11. ožujka 1981. započinju neredi na Kosovu. *Nova Hrvatska* objavljuje članak „Tisuće demonstiranja na ulicama Prištine“, u kojem govori o događajima koji su zadesili grad Prištinu pišući: „...prištinskim su ulicama stupale povorke studenata i orili se povici protiv državne birokracije, protiv skoka cijena i nestašice“.¹²³ Časopis svjedoči i pokušaju prikaza demonstracija kao „djelo neprijateljskih elemenata“ koji su prijetili stabilnosti i integritetu zemlje, no zapravo se radilo o demonstracijama uzrokovanim dubokom ekonomskom i političkom krizom u regiji koja je bila jedna od najsiromašnijih područja Jugoslavije. „Dva tjedna poslije prvih sukoba,“ javlja časopis, „došlo je do novih studentskih demonstracija i krvavih obračuna albanske omladine s posebnim policijskim odredima koji su dovedeni iz Beograda.“¹²⁴ Važno je napomenuti kako je časopis *Nova Hrvatska* izvještavao o stanju na

¹²¹ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, 507.

¹²² BRCKOVIĆ, „Jugoslavenska kriza 1980-ih“, 12.

¹²³ „Tisuće demonstiranja na ulicama Prištine“, *Nova Hrvatska*, 22. ožujka 1981., 4.

¹²⁴ „Na Kosovu i dalje vrije“, *Nova Hrvatska*, 5. travnja 1981., 5.

Kosovu, dok je u Jugoslaviji vladala cenzura.¹²⁵ Urednik časopisa Jakša Kušan godine 1981. objavljuje članak pod nazivom „U krvi se radja 'sedma republika' i raspada Jugoslavija“, gdje navodi kako su se njihova predviđanja koja su napisali godinu dana ranije u članku „Obruč puca u Srbiji i na Kosovu“, zaista obistinila, a odnos Kosova i Srbije, postao jači eksploziv razbijanja Jugoslavije nego odnosi između Srbije i Hrvatske. Kako bi riješili krizu, jugoslavenske vlasti odlučile su poduzeti određene mjere od kojih je prva bila smanjenje cijena osnovnih prehrambenih proizvoda jer velik broj ljudi na Kosovu nije imao sredstava za kupnju hrane. No, Kušan smatra (što se na kraju ispostavilo opet točno) da se Albanci neće „zadovoljiti ovakvim mrvicama“ te da je „njihova krv zapečatila zahtjev za samostalnom republikom“.¹²⁶ Sukobi na Kosovu se i dalje nisu smirili, o čemu govori članak „Na Kosovu i dalje nemirno“ koji navodi kako je vojska tenkovima gazila demonstrante. Događaji na Kosovu koji su se nastavili i godinama nakon 1981., pokazatelji su nestabilnosti kroz koju je Jugoslavija u tom razdoblju prolazila, te će također utjecati na događaje koji su u konačnici doveli Jugoslaviju do raspada.

Perspektive za stvaranje samostalne hrvatske države nakon smrti Josipa Broza Tita

Hrvatska emigracija, kao što smo već naveli, smrt Josipa Broza Tita doživjela je kao najbolji trenutak za promjene. „Kad tiranin umre, sloboda se rađa!“ Predsjednik HNV-a, Mirko Vidović za *Novu Hrvatsku* piše kako je došlo vrijeme da hrvatski narod počne živjeti normalnim životom. Vidović smatra kako pitanja koja je postavljala šira javnost („Kako dalje?“) već imaju svoj odgovor, a to je da „hrvatski narod koji je svoju povijest gradio kroz svoj Sabor, jedan od najstarijih parlamenata na svijetu, i koji nikad nije drugom narodu oduzimao slobodu, odlično zna kako će graditi svoju budućnost, a tek na taj način će i mir biti spašen“¹²⁷, odnosno da će Hrvati svoju državu stvarati temeljem slobode i ljudskog dostojanstva. Kako bi potaknuo Hrvate na akciju, Jakša Kušan u članku „Poziv hrvatskoj javnosti!“ piše ovako:

„Glavni je zato poziv svim Hrvatima – budimo svjesni odgovornosti svakog našeg koraka i pokažimo da smo politički dorasli važnosti sadašnjeg trenutka. Ako ikada, dokažimo sada volju za zajednički rad, dokažimo sposobnost za zajedničke akcije, uvjerimo svijet našim

¹²⁵ MATIŠIĆ, „Londonska Nova Hrvatska o političkim događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1980-ih godina“, 25.

¹²⁶ Jakša KUŠAN, „U krvi se radja 'sedma republika' i raspada Jugoslavija“, *Nova Hrvatska*, 19. travnja 1981., 4.

¹²⁷ Mirko VIDOVIĆ, „Kad tiranin umre sloboda se rađa“, *Nova Hrvatska*, 27. siječnja 1980., 5.

djelima da nismo neorganizirana masa, da imamo ljude kojima zbog njihovog rada i položaja možemo pokloniti puno povjerenje i da smo te ljude spremni slijediti, prelazeći preko svih osobnih i drugih razlika.“¹²⁸

Hrvatsko narodno vijeće objavilo je „Poziv Hrvatima u domovini i širom svijeta“ u kojem motiviraju Hrvate u domovini i izvan nje na zajednički rad i organizirani nastup. Predlažu da ukoliko dođe do napada na Jugoslaviju, ne poduzimaju ništa i ne staju u obranu države. Navode kako sav trud mora biti uložen u ostvarenje jednog cilja, a to je samostalnost hrvatske države. Također ističu da je hrvatski narod bio ugrožen u cjelini te da je ovo idealna prilika za ujedinjenje i zajedništvo bez ideoloških i vjerskih razlika. Pri tome predlažu da „hrvatski štetiše“ odmah povuku novac sa svog deviznog računa iz jugoslavenskih banaka zbog velike vjerojatnosti da će taj novac izgubiti jer se Jugoslavija nalazi na rubu bankrota.¹²⁹ Hrvatske radnike pozivali su na pasivan otpor, a kada nastupi opća kriza, i na generalni štrajk, a hrvatske radnike u inozemstvu neka se ne odazivaju jugoslavenskim pozivima na mobilizaciju.¹³⁰ U jedanaestom broju *Nove Hrvatske* u godini 1980., izašao je članak urednika Jakše Kušana pod naslovom „Neka Hrvatska bude prva država koja će napustiti komunistički sustav!“ u kojem navodi svoje mišljenje da će, ukoliko Hrvatska stvarno napusti komunistički sustav, dobiti potrebnu pomoć „svih demokratskih snaga Zapada“.¹³¹ No, svjesni smo činjenice da se tako situacija nije odigrala. Zapadu je Jugoslavija predstavljala važan strateški čimbenik. Nalazila se u srcu Balkana, graničila s nekoliko članica Varšavskog pakta i imala pristup Jadranskomu moru, a očuvanje stabilnosti Jugoslavije označavalo je ravnotežu moći u regiji. Osim navedenog, očuvanje Jugoslavije bilo je važno zbog bojazni od naviranja sovjetskog utjecaja ukoliko dođe do raspada Jugoslavije. Zbog navedenih razloga, na zapadne sile nije se moglo previše osloniti, no to nije pokolebalo uredništvo časopisa koje je i dalje nastavilo s optimističnim i motivirajućim člancima. Veliku pozornost *Nova Hrvatska* dala je poljskim radnicima koji su 1980. godine održali masovan štrajk i uspjeli stvoriti svoj nezavisan radnički sindikat Solidarnost. „Hvala vam poljski radnici!“, piše uredništvo *Nove Hrvatske*. Smatrali su kako bi se hrvatski radnici trebali ugledati na Poljake i raditi na tome da učine isto kako bi se riješili okova koje im je postavila jugoslavenska vlast. „Poljski su radnici mnogima otvorili

¹²⁸ Jakša KUŠAN, „Poziv hrvatskoj javnosti!“, *Nova Hrvatska*, 24. veljače 1980., 3.

¹²⁹ „Poziv Hrvatima u domovini i širom svijeta“, *Nova Hrvatska*, 24. veljače 1980., 5.

¹³⁰ *Isto*

¹³¹ Jakša KUŠAN, „Neka Hrvatska bude prva država koja će napustiti komunistički sustav!“, *Nova Hrvatska*, 1. lipnja 1980., 4.

oči...“.¹³² Možemo zaključiti kako je *Nova Hrvatska* vidjela potencijal u situaciji koja je nastala nakon Titove smrti, ali je isto tako isticala potrebu da taj potencijal vide i Hrvati u domovini. Smatrali su kako je to bio pravi trenutak da se Hrvati zajedničkim snagama odupru postojećem sustavu te kroz razne pasivne i aktivne načine rade na zajedničkom djelovanju protiv jugoslavenskog režima koji je stvarao branu njihovim željama za samostalnosti. Naglašavali su kako je došlo vrijeme velikih promjena i trenutak kada Hrvati mogu prikazati svijetu realnost u kojoj su živjeli i koja im nije odgovarala, trenutak ispunjenja njihovih želja i zahtjeva za samostalnom i nezavisnom državom Hrvatskom.

¹³² „Hrvatska ne želi biti ničiji 'servis'“, *Nova Hrvatska*, 21. rujna 1980., 4.

Zaključak

Smrt Josipa Broza Tita bila je događaj koji je imao dalekosežne posljedice ne samo za Jugoslaviju nego i za hrvatsku političku emigraciju. Ovaj rad, kroz analizu hrvatskog emigrantskog časopisa *Nova Hrvatska*, pruža uvid u način na koji je Titova smrt primljena, doživljena i kako se odrazila na Hrvate izvan domovine, ali i u stranim medijima koji su se bavili pitanjima Jugoslavije. Analiza časopisa *Nova Hrvatska* o smrti Josipa Broza Tita pružila je širok osvrt u kompleksnost i raznolikost reakcija koje su oblikovale hrvatsku političku emigraciju u to vrijeme. Smrt *velikog vođe* – Tita, nije bila samo prekretnica u jugoslavenskoj politici, nego i događaj koji je odjeknuo među Hrvatima širom svijeta jer su smatrali da je konačno došlo vrijeme za promjene i potencijalno ostvarenje dugo sanjanog sna o samostalnosti Hrvatske. Kroz proučavanje Kušanove *Nove Hrvatske*, ovaj rad je istražio kako su se različite teme i pitanja ispreplitala u tumačenju Titove smrti i događaja koji su uslijedili nakon njegove smrti. Očekivanja kako će se stvari napokon preokrenuti u smjeru povoljnom za ostvarenje samostalnosti hrvatske države, nada koja je zavládala hrvatskom političkom emigracijom, vrlo ubrzo je prerasla u još jedno razočaranje. Jugoslavenska vlast, svojim je mjerama i odlukama još jednom pokazala kako stvari neće teći tako lako, kako je to emigracija zamišljala. Ipak, politički emigranti nisu posustali u svojim nastojanjima. Unatoč teškom periodu i uvjetima kroz koje je hrvatski narod prolazio, Hrvati izvan domovine nisu posustali u pisanju optimističnih i motivirajućih članaka, u kojima su predlagali modele za oslobođenje i stvaranje samostalne i demokratske hrvatske države. Ovaj rad je pokazao je kako su članci i komentari u *Novoj Hrvatskoj* bili više od pukih izvještaja. Od iščekivanja smrti do reakcija na vijest o njegovoj smrti, od stranog novinstva do analize događaja i procesa koji su uslijedili, *Nova Hrvatska* predstavljala je časopis koji je odražavao širok spektar mišljenja i stavova, ali i odgovore na pitanja kako dalje.

Promjene unutar SKJ, sudski procesi, ekonomska kriza i situacija na Kosovu bili su ključni faktori za uočavanje činjenice da se Jugoslavija nalazi na klizavom tlu. Strani mediji su također pokazali veliki interes za zdravstveno stanje Josipa Broza Tita, ali i za posljedice koje bi uslijedile nakon njegove smrti. Bio je to i odraz strepnji zapadnih političara za očuvanje interesa zapadnog bloka u Jugoslaviji. Naime, komunistička Jugoslavija imala je važan geostrateški položaj u Europi. Njezinim bi se raspadom dovelo u pitanje stabilnost cijele Europe u hladnoratovski podijeljenom svijetu. Uredništvo *Nove Hrvatske* prenijelo je niz takvih članaka iz stranih medija, nastojeći na temelju što više različitih izvora stvoriti sliku trenutne

situacije u Jugoslaviji. U konačnici, ovaj rad ne samo da je proučavao specifičan časopis i njegovu ulogu u hrvatskoj emigrantskoj zajednici, nego je i pružio dublji uvid u način na koji mediji i dijaspora mogu oblikovati i odražavati nacionalni identitet i političku svijest. Povijest je važno proučavati iz različitih kutova gledanja, stoga je ovaj rad posvećen onima koji žele shvatiti širu sliku događaja i procesa koji su oblikovali zbilju Hrvatske i njene mnogobrojne političke emigracije prije no što je stvorena nezavisna Republika Hrvatska.

Izvori i literatura

Novine:

Nova Hrvatska (London), 1980./81.

Internet izvori:

„JESIH, Pavao“. Hrvatski biografski leksikon. Pristup ostvaren 1.08.2023.
<https://bl.lzmk.hr/Clanak/8649>

„BAKARIĆ, Vladimir“. Hrvatski biografski leksikon. Pristup ostvaren 01.08.2023.
<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1091>

„Život Pavla Tijana“. Matica hrvatska. Pristup ostvaren 31.07.2023.
<https://www.matica.hr/knjige/zivot-pavla-tijana-1058/>

„Sjećanje na Tihomila Radju (1928–2002)“. Matica hrvatska. Pristup ostvaren 31.07.2023
<https://www.matica.hr/vijenac/500/sto-je-hrvatskoj-tihomil-radja-21711/>

„MARUNA, Boris“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 27.07.2023.
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39223>

„CEROVAC, Ivan“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 27.07.2023.
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11297>

„MEŠTROVIĆ, Mate“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 27.07.2023.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40327>

„NEVISTIĆ, Franjo“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 27.07.2023
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43610>

„NIKOLIĆ, Vinko“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 30.07.2023
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43816>

„SALAJ, Branko“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 30.07.2023
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54140>

„RADICA, Bogdan“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 31.07.2023
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51430>

- „TEPAVAC, Mirko“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 07.08.2023
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60900>
- „NIKEZIĆ, Marko“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 11.08.2023
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=43773>
- „DRAGOSAVAC, Dušan“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 11.08.2023
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16144>
- „MAMULA, Branko“. Enciklopedija. Pristup ostvaren 11.08.2023.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=38513>
- „ĐILAS, Milovan“. FOI. Pristup ostvaren 11.08.2023.
<https://library.foi.hr/autori/autor.php?B=1&A=0000007192&fl=t&E=E9999&H=>
- RAŠOVIĆ, Renata. „Četiri riječi koje su zatresle svijet“. *Večernji list*, pristup ostvaren 14.08.2023. <https://www.vecernji.hr/vecernji60/cetiri-rijeci-koje-su-zatresle-svijet-1320864>
- „Preminuo Mirko Vidović“. Društvo hrvatskih književnika. Pristup ostvaren 26.08.2023.
<http://dhk.hr/preminuli-clanovi/detaljnije/preminuo-mirko-vidovic>

Literatura:

1. BRCKOVIĆ, Matija. „Jugoslavenska kriza 1980-ih“. Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2018.
2. GLAVAN, Mirna. „Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“. Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2013.
3. IBLER, Vladimir. „Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava“. *Politička misao* 29 (1992), br. 2: 53-80. Pristup ostvaren 01.09.2023. <https://hrcak.srce.hr/112981>
4. IVEZIĆ, Ivana. „Medijski odjeci Titove i Tuđmanove smrti na primjeru lista Vjesnik“. Diplomski rad, Sveučilište Sjever, 2020.
5. KUŠAN, Jakša. *Bitka za Novu Hrvatsku*. Rijeka: „Otokar Keršovani“, 2000.
6. KRAŠIĆ, Wollyfy. „Služba državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske potkraj 1970-ih i početkom 1980-ih“. *Zbornik Janković III* (2018), br. 3: 355-387. Pristup ostvaren 02.08.2023. <https://hrcak.srce.hr/216657>
7. KRAŠIĆ, Wollyfy. „Akcije Hrvatskog narodnog vijeća u vrijeme bolesti i smrti Josipa Broza Tita“. U: *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću. Zbornik radova s*

- međunarodne konferencije održane 2019. godine*, ur. Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava. Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020, 117-129.
8. MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.)*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
 9. MATIŠIĆ, Mislav. „Londonska Nova Hrvatska o političkim događajima u Hrvatskoj i Jugoslaviji 1980-ih godina“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017.
 10. MIJATOVIĆ, Anđelko. „Bruno Bušić, simbol hrvatskoga otpora i žrtve“. U: *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću. Zbornik radova s međunarodne konferencije održane 2019. godine*, ur. Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava. Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020.
 11. MILANOVIĆ, Toni. „Križa 1980-ih u Jugoslaviji i međunarodni pogledi“. *Rostra* 4. (2011), br. 4: 85-92. Pristup ostvaren: 16.08.2023. <https://hrcak.srce.hr/169546>
 12. RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
 13. RIDLEY, Jasper. *Tito*, Zagreb: Prometej, 2000.
 14. RUBIĆ, Mislav. „Časopis Dr. Ante Cilige „Na pragu sutrašnjice“ (1974.-1984.) u kontekstu hrvatskog iseljeničkog tiska“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.
 15. SADKOVICH, James. *Tuđman – Prva politička biografija*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi d.o.o., 2010.
 16. ĆORIĆ, Šimun Šito. *60 hrvatskih emigrantskih pisaca*, Zagreb: Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra P.E.N.-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljništvu: Hrvatska matica iseljenika, 1995.
 17. ZORIČIĆ, Filip. „Vlado Gotovac - ideje i život“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Splitu, 2021.